

FORMATION OF NORMS OF SPEECH CULTURE STUDENTS

Sevda Abbasova

Azerbaijan State Pedagogical University,
PhD in pedagogy, associate professor
E-mail: sevda411@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-6516-2444>

Abstract. The study of the norms of speech culture, their popularization and application has always been in the focus of the national leader of the Azerbaijani people, the great leader Heydar Aliyev. Even during the years of Soviet rule, the great leader paid attention and care to the development of speech culture. It is known that the expansion of the environment of using the native language can become a trend leading to national ideology in the society. The great leader managed to approve the native language as the state language in the Constitution of the Republic of Azerbaijan adopted in 1978. After the Republic of Azerbaijan gained independence in 1991, the native language played a key role in the formation of the national ideology. The strategic importance of the speech is reflected in the orders signed by President Ilham Aliyev. The article mentions that not only specialists, intellectuals, schoolchildren, everyone should learn the norms of speech culture. Study, research, application and teaching-it is one of the actual scientific problems of our time. «Speech culture» tends to define and develop high communicative features of speech. A person communicating should have a number of knowledge and skills about speech, should know perfect speech patterns, correct speech rules.

Keywords: personality development, modern demand, culture of speech, educational process, communicative features, speech rules.

To cite this article: Abbasova S. (2022). Formation of norms of speech culture students. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 241, Issue IV, pp. 65-72.

Article history: received – 25.10.2022; accepted – 18.11.2022.

ŞAĞIRDLƏRƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ NORMALARININ AŞILANMASI

Sevda Abbasova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

E-mail: sevda411@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-6516-2444>

Annotasiya. Nitq mədəniyyəti normalarının öyrənilməsi, onların kütləviləşdirilməsi və tətbiqi Azərbaycan xalqının ümummilliyet lideri, ulu öndər Heydər Əliyevin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Ulu öndər hələ Sovet hakimiyyəti illərində də nitq mədəniyyətinin inkişafına diqqət və qayğı göstərirdi. Məlumdur ki, ana dilinin istifadə mühitinin genişlənməsi cəmiyyətdə milli ideologiyaya aparıcı tendensiyaya çevrilə bilər. Ulu öndər 1978-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ana dilinin dövlət dili kimi təsdiq edilməsinə nail olmuşdur. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ana dili milli ideologiyanın formalaşmasında əsas rol oynadı. Nitqin strateji əhəmiyyəti prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamlarda da öz əksini tapır. Məqalədə qeyd olunur ki, yalnız mütəxəssislər, ziyalılar, məktəblilər deyil, hər kəs nitq mədəniyyəti normalarına yiyələnməlidir. Onun öyrənilməsi, tədqiqi, tətbiqi və tədrisi dövrümüzün aktual elmi problemlərindəndir. “Nitq mədəniyyəti” anlayışı nitqin yüksək kommunikativ xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə və inkişaf etdirməyə meyillidir. Ünsiyyət quran şəxs nitq haqqında bir sıra bilik və bacarıqlara malik olmalı, mükəmməl nitq nümunələrini, düzgün nitq qaydalarını bilməlidir.

Açar sözlər: şəxsiyyətin inkişafı, müasir tələblər, nitq mədəniyyəti, təhsil prosesi, kommunikativ xüsusiyyətlər, nitq qaydaları.

Məqaləyə istinad: Abbasova S. (2022). Şağirdlərə nitq mədəniyyəti normalarının aşılantması. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 4 (241), səh. 65-72.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 25.10.2022; qəbul edilib – 18.11.2022.

Giriş / Introduction

Mədəni nitq şəxsiyyətin inkişafının prioritet istiqamətlərindən biridir. “Nitq mədəniyyəti” anlayışı bizi insanın nitqinə mükəmməllik verən yüksək kommunikativ nitqin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə və inkişaf etdirməyə istiqamətləndirir. “Ünsiyyət quran və ya yazı yazan şəxs nitq haqqında bir sıra bacarıq və biliklərə malik olmalı, mükəmməl nitq nümunələri, ideal və düzgün nitq qurmaq qaydalarını bilməli dir” [Hacıyeva N., 2015]. “O, nitq mədəniyyətinin qayda və qanunlarını bilməli, öz kommunikativ bacarıqları ilə onları təbliğ etməlidir” [İsmayılova M., 2017].

Üç əsas amil — vətən, dil və mədəniyyət olmadan xalqın birliyi və dövlətin tamlığı mümkün deyil. Millətin mədəni və linqvistik özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması və inkişafı istənilən dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsidir. Hər bir dilin inkişaf səviyyəsi onun geniş informasiya texnologiyalarına malik olması ilə ölçülür. İnformasiyanın yaradılması, emalı, saxlanması, istifadəsi, ötürülməsi və idarə olunması ilə bağlı texnologiyaları ifadə etmək üçün “informasiya texnologiyaları” (İT), yaxud “informasiya-kommunikasiya texnologiyaları” (İKT) terminlərindən istifadə olunur. Son zamanlar “informasiya texnologiyaları” dedikdə, adətən, kompüter texnologiyaları nəzərdə tutulur.

İnformasiya imkanlarının əhatəliliyi isə yüksək nitq mədəniyyəti normalarına malik olan dillərdə mümkün olur. Azərbaycan dili müstəqil bir dövlətin rəsmi dili olduğu üçün onun nitq mədəniyyəti normalarının təkmilləşdirilməsi və sabitləşdirilməsi, şagirdlərə öyrədilməsi cəmiyyətimizin qarşısında duran mühüm tələblərdəndir.

Əsas hissə / Main part

Bu gün cəmiyyətdə gedən təbəqələşmə prosesi bir-biri ilə uzlaşmayan əxlaq normalarını, idealları, mədəniyyət nümunələrini özündə ehtiva edir. “Həyatın istənilən sahələrində insanın uğurlu sosiallaşmasının vacib şərtlərindən biri onun dil, məişət və davranışda müəyyən mədəni səviyyəyə malik olmasıdır. Buna görə də, nitq mədəniyyətinin tərbiyə olunması vəzifəsinin praktik sosial pedaqogika ilə ümumi bir cəhəti var ki, bunun da məqsədi şəxsiyyət və cəmiyyət arasında münasibətlərin hərtərəfli uyğunlaşdırılmasıdır” [Hacıyeva N., 2015].

İbtidai, ümumtəhsil və tam orta təhsil pilləsində təhsil alan şagirdin şəxsiyyətinin ahəngdar inkişafının əsas problemi zehni inkişaf, nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi məsələsidir. Bu, şagird üçün cəmiyyətin mövcud olan müxtəlif mədəni dəyərləri ilə tanışlığının təminatıdır.

Azərbaycan dili fənninin ümumtəhsil məktəblərində tədris olunması şagirdlərin dilə dair leksik və qrammatik bilikləri mənimsəmələrinə, onların nitq mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edir. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün ibtidai siniflərin ümumi təlim nəticələrinə nəzər salaq: "...şagird yazılı və şifahi nitqində fonetik, leksik, qrammatik qaydalara yiyələndiyini nümayiş etdirir" [Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I–XI siniflər., 2013)]. Həmçinin Azərbaycan dili üzrə məzmun standartları müəyyənləşdirilərkən fəaliyyət istiqamətləri içərisində ünsiyyətin xüsusi nəzərə alınması tövsiyə edilmişdir.

II sinif Azərbaycan dili kurikulumunda belə bir təlim nəticəsi verilmişdir: "...şagirdlər müşahidə etdikləri, eşitdikləri, oxuduqları haqqında danışarkən, dialoji nitqində situasiyaya uyğun nitq etiketlərinə dən, jest və mimikalardan istifadə edirlər" [Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I–XI siniflər.), 2013].

Şagird şəxsiyyətinin ahəngdar inkişafı təhsilin qarşısında duran vacib məsələlərdən biridir. Bunun üçün bir sıra tələblərin həyata keçirilməsi məqsəduyğundur. Bu tələblər aşağıdakılardan ibarətdir: hər şeyi tam şəkildə öyrənmək, zaman, sürət və istiqamət üzrə fərdiləşdirmək, o cümlədən, hər bir şagirdə imkan yaratmaq üçün şəraitin yenilənməsi, özünü yaradıcı şəkildə reallaşdırmaq üçün fərdi inkişaf istiqamətlərinin həyata keçirilməsi. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir təhsil sistemi şagirdin özünü hərtərəfli inkişaf etdirməsinə, onun qabiliyyət və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Pedaqoji proses kontekstində məhsuldar fəaliyyət üçün mədəniyyət dəyərlərini şagirdlərə ötürən müəllim məhsuldar, yaradıcı metodların öyrənilməsinə üstünlük verməlidir. Bu metodlar informasiyanın mənimsənilməsi, qavranılması, strukturlaşdırılması və s. təcrübələrin əldə edilməsinə yönəlib. Müəllim dərslər və sinifdənkənar fəaliyyət sistemini elə qurmalıdır ki, burada biliklərin şüurlu mənimsənilməsi üçün şərait yaradılsın, həmçinin nitq mədəniyyətinin dəyərləri fərdin zəruri subyektiv ehtiyacı kimi çıxış etsin.

Orta ümumtəhsil məktəblərində nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi probleminin tədqiqi zamanı müəyyən edilmişdir ki, bu proses uşağın mədəni səviyyəsi ilə sıx əlaqəlidir. "Pedaqogika elmində böyüməkdə olan nəslin mütərəqqi inkişafını, mədəni yaradıcılıqda, o cümlədən, dildə həyata keçirilməsinə yönəlmiş keyfiyyətlərin formalaşmasını təmin edən tərbiyə fəaliyyətinin metodlarına xüsusi diqqət yetirilir" [Heydərov R., 2019].

Bu günümüzdə mədəni kimlik səviyyəsinin aşınması, əsasən, mədəni mühitin dəyərinin aşağı düşməsinə şərtləndirir. Getdikcə aydın olur ki, mədəni dəyərlər mexaniki formada ötürülmür, bunun üçün ehtiyacların universal dialektik yüksəlişi əsasında fərdin özünün dəyərlərə yüksəlişi baş verməlidir.

Nitq mədəniyyəti üzrə fəaliyyət prosesində orta məktəb şagirdlərində ana dilinə məhəbbət və hörmət formalaşmalı, düzgün və məntiqli danışmaq üçün bacarıqları inkişaf etdirmək motivləri yaradılmalı, həmçinin onlara istənilən janrda yazılı mətnlər yaratmaq öyrədilməlidir. Bu proses müəllim tərəfindən kollektiv yaradıcılıq şəklində təşkil edilərsə, şagirdlərin özlərinin sosial əhəmiyyətli fəaliyyətləri ilə şəxsi maraqlarını birləşdirməyə yönəldilərsə, onun pedaqoji potensialı əhəmiyyətli dərəcədə artar.

Bu yanaşmanın həyata keçirilməsində mühüm istiqamət məktəblilərin şüurlu şəxsi mövqeyinin inkişafı və motivasiyasıdır. Bu istiqamət məktəblilərin müstəqilliyinə hörmət münasibətinin inkişaf etdirilməsi, onların əsaslı mühakimələr yürütməyə təşviq edilməsi, seçim situasiyalarının yaradılması, filoloji fənlər üzrə tədris materiallarının fərdi şəkildə başa düşülməsinə kömək edilməsi, tapşırıqların müstəqil yerinə yetirilməsi üsullarının stimullaşdırılması, bu tsiklin fənlər üzrə müstəqil işlər blokunun formalaşdırılmasıdır. Məktəblilərin şəxsi təcürübəsinin inkişafını stimullaşdırmaq, onları orijinal ideyaların irəli sürülməsinə təşviq etmək, başqalarının fikirlərinə diqqətli və hörmətli münasibət ruhunda dialoq, müzakirə atmosferi yaratmaq vacib məsələlər hesab olunur. Şagirdlər öz ədəbi və analitik qabiliyyətlərini göstərməyə imkan verən vəziyyətlər yaratmağa həvəsləndirilirlər.

Milli təhsil sisteminin modernləşdirilməsi kontekstində pedaqogikanın humanist paradigmasına uyğun gələn yeni tədris və tərbiyə metodlarının tətbiqi problemi xüsusilə aktuallaşır. Milli miqyasda təhsilin innovativ formaları tətbiq olunur ki, bunun da kontekstində məktəbin inkişafının müstəqil məsuliyyətli subyekti və təhsil prosesində qarşılıqlı fəaliyyətin tam hüquqlu iştirakçısı olan şagird şəxsiyyətinə yönəldilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görə də cəmiyyətin indiki inkişaf mərhələsində tərbiyə və təhsilə şəxsiyyətyönümlü yanaşma problemi xüsusilə aktuallaşır.

“Şagirdlərdə nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması, müasir dərsləklərdə göstəriləni kimi, təkə ifadəlilikdən, ardıcılıqdan, məntiqilikdən, aydınlıqdan, sadəlikdən, asanlıqdan ibarət olmayıb, daha çox nətiqlik bacarığına aid məsələlər hesab edilir. Nitq mədəniyyəti həm də normalar sistemidir ki, bunun arxasında nitq aktının icbariliyi və ixtiyariliyi, prinsipləri (qanunları) və üsulları dayanır” [Abdullayev N., 2015]. Nitq mədəniyyətinin formalaşdırılmasında, əlbəttə, bu iki istiqamətin əlaqəli öyrədilməsi səmərəli ola bilər. Belə olduqda yazılı və şifahi nitqin, danışq dilinin və eyni zamanda, məhəlli dilin normalarını, bu normaların dinamikasını, bir-birinə keçidini əsaslı şəkildə öyrətmək mümkündür.

Nitq mədəniyyətinin ilkin elementlərinin öyrənilməsi ailədən başlayır, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində davam edir və nəhayət, məktəbdə özünün maksimum təcəssümünü tapır, şagirdlərin nitqinin məktəbdən ayrıldıqdan sonra da

tam hüquqlu ana dili əsasında formalaşdırması məqsədini daşıyır.

Uşaqlar ətrafdakı sosial reallıqla fəal şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olur və çox vaxt mədəniyyətin yüksək nümunələrini deyil, nisbətən aşağı səviyyəli nümunələri mənimsəyirlər. Beləliklə, orta məktəb şagirdlərinin nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması orta məktəbdə Azərbaycan dilinin və ədəbiyyatının tədrisinə yanaşmalarının, nəzəri prinsiplərinin və nəhayət, təlim metodlarının təkmilləşdirilməsi vəzifəsinə çevrilir. “Hər bir şagirdin nitqi ifadəli olmalı və emosional təsir gücünə malik olmalıdır. Şagird nitq prosesində ədəbi dil normalarını gözləməyi bacarmalıdır. Bütün bunlar şagirdin natiqlik qabiliyyətinin inkişafına təkan verir” [Nəsirli A., 2018].

Nitq mədəniyyətinin tərbiyə olunması həm də müasir dünyada insanın mədəni kimliyinin formalaşdırılması deməkdir. Orta məktəbdə bu məqsəd müasir dövərə adekvat olan linqvistik və ədəbi materialların şagirdlər tərəfindən işlənməsi ilə təmin edilə bilər. Buna görə də mədəni nitqin mənimsənilməsinin şəxsi əhəmiyyətini gücləndirmək üçün belə təlim fəaliyyətinin motivlərini formalaşdırmaq, onlara müasir dil haqqında, müasir ədəbi sənət nümunələri haqqında materiallar təqdim etmək vacibdir. Bu, nitq mədəniyyətinin “klassik” qanunlarını şagirdin müasir şəxsi və mədəni dünyasına daxil etməyə imkan verəcəkdir. “Nitq mədəniyyəti fənninin məqsədi ədəbi dil normalarını müasir Azərbaycan dilinə tətbiq etmək, dil normaları haqqında sistemli məlumat vermək, nitq üsulları haqqında geniş təsəvvür yaratmaq, mədəni nitqi adi danışqdan fərqləndirmək, şifahi və yazılı nitq normalarının bir-birinə təsiri nəticəsində yeni normaların yaranmasını öyrənməkdir. Nitq mədəniyyəti ədəbi dilin fonetik, leksik, frazeoloji və qrammatik normaları, onların qanunauyğunluqları, yaranması və onlara yiyələnmək haqqında dilçilik elmidir, yəni dil normalarının məcmusudur” [Hüseynov S., Qaracayeva E., 2016].

Dərslərin məzmunu, onların forması, tədris metodları emosional cəhətdən cəlbedici olmalı, tədris prosesinin təşkili üçün müasir tələblərə cavab verməli, uşaqlar tərəfindən sevilən, onlar üçün maraqlı olan innovativ pedaqoji texnologiyalardan və innovasiyalardan istifadəni əhatə etməlidir.

Nəticə / Conclusion

Müasir dövrdə nitq mədəniyyətinin qorunması və inkişafı sahəsində aparılan işlərdə dövlət siyasətinin əsas məqsədi təhsilin ibtidai pilləsindən ümumtəhsil pilləsinə qədər dilin tədrisi prosesini gücləndirmək, Azərbaycan ədəbi dilindən istifadə əhəmələrini təbliğ etmək, dilin nitq normalarını qoruyub saxlamaqdır. Məhz buna görə də Azərbaycan dilinin və onun vasitəsi ilə nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması nitq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsinin açarına çevri-

lir. Bundan irəli gələn yeniliklərdən biri kurikulum standartlarının reallaşdırılması, şəxsiyyətyönümlü, nəticəyönümlü təlimə, yüksək mədəniyyətə malik olan vətənpərvər, bacarıqlı, təşkilatçı, yaradıcı insan resursları yaratmaqdan ibarətdir. Şagirdin yeni həyat münasibətlərinin formalaşması, sosial-iqtisadi münasibətlərin humanistləşdirilməsi üçün məktəb vacib amilə çevrilməlidir. İnkişaf etmiş cəmiyyətdə müstəqil şəkildə qərarlar qəbul edə bilən, onların mümkün nəticələrini proqnozlaşdırma bilən, əməkdaşlıq etmək qabiliyyətinə malik, hərəkətliliyi, dinamizmi, konstruktivliyi ilə seçilən, yüksək məsuliyyət hissi olan, müasir təhsilli, əxlaqlı, təşəbbüskar insanlar məktəbdə yetişir.

İbtidai sinif şagirdlərinə nitq mədəniyyəti normalarının yaşa uyğun səviyyədə öyrədilməsi elə bir çətinlik törətmir, çünki yazılı dil qaydaları sabit qrammatik quruluşa əsaslanır, lakin danışq dilinin özünə məxsus normaları vardır. Bəzən tələffüzdə sərbəstliyə yol verilməsi normaların sabitliyini pozur.

Ümumilli liderimiz H.Əliyevin imzaladığı sərəncamda deyilir: “Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Müstəqil dövlətimizin rəsmi dili statusunu almış Azərbaycan dilinin geniş tətbiq edilməsi və sərbəst inkişafı üçün münbit zəmin yaranmışdır. Tarixin müxtəlif mərhələlərində dilimizə qarşı edilmiş haqsızlıqların, təzyiq və təhriflərin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün hazırda ölkəmizdə çox əlverişli şərait mövcuddur. Dil öz daxili qanunları əsasında inkişaf edirsə də, onun tədqiq və tətbiq edilməsi üçün yaradılmış geniş imkanlar bu inkişafın daha sürətli və dolğun olmasına təkan verir” [“Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı., 18.06.2001].

Müstəqillik dövründə nitq mədəniyyətinin strateji əhəmiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış 23 may, 2012-ci il və 9 aprel, 2013-cü il sərəncamlarında da göstərilir. Qeyd olunur ki, nitq mədəniyyəti təkcə mütəxəssislərin, ziyalıların, məktəblilərin yox, hamının işidir

Məqalənin aktuallığı. Nitq mədəniyyətinin tədrisi və tətbiqi ana dilinin öyrənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ona görə də onun öyrənilməsi, tədqiqi, tətbiqi, təbliği və tədrisi müasir dövrün qlobal məsələsi olmaqla aktuallıq kəsb edir. Bu sahədə tədqiqatların aparılmasına hələ də ciddi ehtiyac vardır, görüləcək işlər hələ çoxdur. İlk növbədə, yazılı və şifahi nitqə aid normaların dəqiqləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi, bu sahədə qarşıya çıxan çətinlikləri dəf etmək üçün hədəflərin müəyyən edilməsi vacibdir, çünki bu dil müstəqil Azərbaycan dövlətinin rəsmi dili olduğu üçün onun mükəmməl nitq mədəniyyəti normalarının olması vacibdir.

Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, tədris prosesində sabit dil vahidliyinin nümunəsi olan normalılıqla yanaşı, vahidliyin pozulmasına təsir göstərən

qeyri-sabit normaların mövcudluğu müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, normaların sabitliyini tənzim edən və qeyri-sabitliyinə təsir göstərən amillərin müəyyən edilməsi elmi yenilik kimi səciyyələndirilə bilər. İbtidai sinif şagirdlərinə nitq mədəniyyəti normalarının öyrədilməsində ixtiyari nitq aktının intensivləşdirilməsi prinsipinə və icbari nitq aktının struktur ardıcılığı prinsipinə istinad etmək məqsəduyğun hesab edilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti yazılı və şifahi dil normalarının tədrisinin müasir təlim texnologiyalarının tələblərinə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. Müasir təlim texnologiyaları müəllim-şagird münasibətlərində qarşılıqlı əlaqə yaradır, kiçikyaşlı şagirdlərin təlimə marağını artırır. İşin praktik əhəmiyyəti yazılı və şifahi dil normalarına mükəmməl yiyələnmənin optimal üsullarının axtarılması, onun həyata keçirilməsinin perspektivlərindən ibarətdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 18 iyun, 2001-ci il. [www.e-qanun.az/frame work/ 3568](http://www.e-qanun.az/frame%20work/3568).
2. Abdullayev N. (2015). Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı: MBM, 280 s.
3. Arıxova İ. (2013). Yeni orfoqrafiya və orfoepiya qaydalarının Azərbaycan dili dərslərinin tədrisi zamanı bütün sahələrə tətbiqi. Bakı, “Filologiya məsələləri”, № 9, s. 235.
4. Cəlilova T. (2012). Ədəbi tələffüzün mənimsədilməsində fonetik və morfoloji təhlillərin rolu. “Filologiya məsələləri”, № 9, s.111–115.
5. Heydərov R. (2019). Müasir Azərbaycan dilinin orfoepiyasının prinsiplərinin müəyyənəşdirilməsinə dair. AMEA, “Filologiya və sənətsünaslıq”, № 1, s. 176–180.
6. Hacıyeva N. (2015). Nitq mədəniyyəti. Bakı, “Elm və təhsil”, 434 s.
7. Əmirova C., Rzayeva S. (2013). Azərbaycan dilində bəzi orfoepiya məsələləri. Bakı, “Dil və ədəbiyyat”, 2013, № 1(85), s.105–107.
8. Hüseynov S., Qaracayeva E. (2016). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, “Elm və təhsil”, 408 s.
9. İsmayılova M. (2017). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti: aktual problemlər. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 200 s.
10. Nəsirli A. (2018). Şagirdlərdə şifahi nitqin inkişaf etdirilməsi yolları.